

larının bulunduğunu, ancak diğer cisimlere benzemediğini söylemiş, Kur'an'da yer alan istivâ, vech, yed, fevk gibi kavramları zâhirine göre anlamaya yönelmiş, "Allah Âdem'i rahmânın sûretinde yarattı" (Buhârî, "İsti'zân", I; Müslim, "Birr", 115); "Müminin kalbi rahmânın iki parmağı arasındadır" (*Müsned*, II, 173) gibi haberlerde ortaya çıkan mânaları benimsemiştir. Hatta bunlar Kur'an'ın yazıldığı harflerin ve okunuşundaki seslerin de kadîm ve ezeli olduğunu ileri sürmüşlerdir (Şehristânî, s. 107-109). Şehristânî, Kerrâmiyye'yi de Sifâtiyye içinde saydığını kaydederek bunların daha sonra tecsîm ve teşbihe düştüklerini belirtir (*a.g.e.*, s. 111-117). Sonuç olarak sayıları çok az olan Gâliyye ve Bâtıniyye gibi gruplar dışında Cehmiyye, Mu'tezile, Mâtüridiyye, Eş'ariyye ve Hanâbile gibi İslâm mezheplerinin büyük çoğunluğu Allah'ın kemal sıfatları ile muttasıf olduğunu, özellikle Kur'an'da yer alan şekliyle ilâhî isimleri ve sıfatları kabul ettiklerini söylemişlerdir. Farklılık ise müteşâbih lafızları yorumlamaktan (te'vil) veya zât-sıfat ilişkisini temellendirmeden kaynaklanmıştır. Buna göre Sifâtiyye, Allah'ın sıfatlarını ispat eden ve genel İslâm toplumunun görüşünü yansıtan çok geniş bir gruptur.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 173; V, 243; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl'l-İhamse*, s. 183; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar* (trc. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1991, s. 246, 249; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 264; İbn Hazm, *el-Faşl*, II, 111; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* (trc. Mustafa Öz), İstanbul 2005, s. 24, 25, 95-117; İrfan Abdülhamîd, *Dirâsât fi'l-fırağ ve'l-aķâ'idi'l-İslâmiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 225-235; Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 280-281; Mustafa Öz, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2012, s. 486-488.

İLYAS ÇELEBİ

SİBİR HANLIĞI

Batı Sibirya'da kurulan Türk-Tatar Hanlığı.

Tümen Hanlığı şeklinde de bilinen hanlık Altın Orda Devleti'nin dağılmasının ardından ortaya çıkmıştır. Kaynaklarda Hanlık coğrafyası, ayrıca İsker Yurt ve Çimğa-Tura vilâyeti olarak da geçer. Hanlık Tura, Tobul ve İşim nehirleri arasındaki toprakların yanı sıra İrtiş nehri civarı ile Baraba bozkırlarını da kapsamıştı. Altın Orda Hanı Toktamış'ın ölümünden sonra (1405) yeni hanlıkların kurulduğu dönemde ülkenin doğu kısmına Cengiz Han'ın torunu Şeybân'ın soyundan gelenler hâkim

oldu. Sibir / Tümen Hanlığı da 1420'li yılların sonlarından itibaren Şeybânî Devleti içerisinde yarı bağımsız bir konum kazandı. Hanlığın kurucusu olarak Şeybânî Hacı Muhammed (1420-1430) ve onun oğlu Mahmutek (Mahmud, 1430-?) kabul edilmektedir. Şeybânî Hanlığı'nın yıkılmasıyla Tümen Hanlığı bağımsız bir devlet haline geldiyse de 1500 yılında Şeybânîler, Buhara merkezli yeni bir devlet (Özbek Hanlığı, Buhara Hanlığı) kurduktan sonra buraya yeniden müdahale etmeye başladılar.

Mahmutek'in ardından kaynaklarda adı en çok geçen han Seyit-İbrahim'dir (İbak). Altın Orda'nın devamı sayılan Büyük Orda'nın hanı Ahmed'le mücadele etmesi (1481) ve Rus Knezi III. İvan'la dostluk kurup ittifak anlaşması imzalaması (1483) İbak Han devrinin en önemli siyasî olaylarıdır. İbak Han ayrıca Kazan Hanlığı'ndaki taht kavgalarına faal olarak katıldı, burada Ruslar'ın yayılmasına karşı başarılı bir siyaset izledi. Ancak 1493'te Muhammed Tayboğa tarafından öldürüldü, böylece Tümen Hanlığı tahtı Şeybânîler'den Tayboğa soyuna mensup hanların eline geçti. Muhammed Tayboğa'nın başşehrini Sibir (Tatarcası İsker "eski kale") şehrine taşınması ile hanlık Sibir Hanlığı olarak anılmaya başlandı. Gerek buradaki halka, gerekse hanlığa ve daha sonra bütün bölgeye verilen Sibir adı bir Türk kavmi olan Sabirler/Sabarlar'dan gelmektedir. Şeybânî kökenli hanların tahttan uzaklaştırılması Sibir Hanlığı'nın Orta Asya'daki Şeybânîler'den nisbeten bağımsız hale gelmesini sağladı.

III. İvan'la imzalanan dostluk anlaşmasına rağmen Ruslar, özellikle Kazan ve Astrahan hanlıklarını ele geçirdikten sonra dikkatlerini Sibirya topraklarına çevirdiler. Daha 1552'de Ediger (Yâdigâr) Han bir yandan yaklaşan Rus tehlikesini azaltmak, öte yandan Şeybânîler'in baskısına karşı koyabilmek için Moskova'ya elçi gönderip Rus çarının hâkimiyetine girmek istediğini bildirdi. IV. İvan bu teklifi kabul etti ve bölge halkını vergiye bağladı. 1563'te Tayboğa soyundan gelen hanlara karşı başarı kazanıp tahtı ele geçiren Şeybânî Küçüm Han, Ruslar'ı bölgeden uzaklaştırmak istediye de başaramadı. Bu süreçte Türk kökenli Stroganov ailesi önemli rol oynadı. Perm bölgesinde büyük topraklara sahip olan Stroganovlar, Batı Sibirya'dan kürk elde etmek amacıyla 1581'de idarelerinde bulunan Yermak başkanlığındaki Rus Kazak (Kozak) birliğini Küçüm Han'ın üzerine gönderdi. Ateşli silâhlara sahip olan bu birlik iki yıllık mücadeleden sonra başşe-

hir Sibir'i ele geçirdi. Yermak, zaptettiği toprakları tek başına elinde tutamaya-çağından IV. İvan'ın yanına elçilik heyeti göndererek bu toprakların himayesi altına alınmasını istedi. Sibirya'nın tamamen zaptı ise 1593-1604 yıllarında tamamlandı. Sibirya toprakları Ruslar tarafından ele geçirildikten sonra Rus çarının unvanına "bütün Sibirya topraklarının hükümdarı" ibaresi eklendi.

Sibir Hanlığı başlarında karaçibeylerin bulunduğu yurtlara bölünmüştü. Hanlıkta hâkim durumda olan kabilelerin başında Celâir / Celâyir, Mangıt, Kongırat ve Selcutler geliyordu. Diğer Türk-Moğol hanlıklarında olduğu gibi devlete vergi ödeyen halk kitleleriyle devletin üst tabakasını teşkil eden göçebe / yarı göçebe aristokrasi sınıfı (Cengiz soyundan gelen han, bey, karaçibey, mirza, hatta sıradan askerler) hanlığın ana unsuruydu. Vergiye bağlanan kesim, başta Kıpçaklar olmak üzere eskiden beri bu coğrafyada yaşayan Türk kökenli kavimlerle Hantı ve Mansi gibi Ugor kavimleriydi. Rus yıllıkları yanında diğer kaynaklarda da buradaki halk Tatar, Sibir halkı, Sibir Tatarı diye anılmaktadır. Sibir Tatarları'nın müslüman oluşuna atfen Rus kaynaklarında onlar için "kâfir Tatar" tabiri de kullanılıyordu. İslâmiyet ise bölgede Altın Orda Hükümdarı Özbek Han zamanında yayılmaya başladı.

Hanlık çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olsa da fazla bir nüfusa sahip değildi. Rus Çarı IV. İvan'ın Ediger Han'a gönderdiği yarıllıkta vergiye tâbi olan nüfusun 40.000 kişi olduğu yazılmaktadır. Bunun dışında hanların askerî birlikleri de ancak 1000-2000 kişi kadardı. Çimğa-Tura ve Sibir şehirlerinin yanı sıra Sibir Hanlığı'nda yirmiden fazla şehir mevcuttu (Kızıl-Tura, Karaçin, Taşatkan, Abalak, Tarhankale vb.). Ahali hayvancılık, dericilik, ziraatçılık, demircilik, kuyumculuk, avcılık, balıkçılık ve ticaretle uğraşıyordu. Özellikle Orta Asya, Nogay Ordası, Kazan Hanlığı ve Rus Devleti ile ticarî münasebetler geliştirilmişti. Orta Asya'dan kumaş, elbise, halı, süs eşyaları, çeşitli ilâçlar vb. ithal edilirken Sibir Hanlığı daha çok av kuşları ile kürk ihraç ediyordu. Kazan Hanlığı ile ayrıca siyaset ve akrabalık bağları mevcuttu. Kazan Hanlığı ahalisinin bir kısmı özellikle Rus istilâsı döneminde Sibirya'ya göç etmişti. Aynı şekilde Sibir Hanlığı'ndan da İdil-Ural bölgesine göçler olmuş, bundan dolayı İdil-Ural Türkleri, bu coğrafyadaki Türk ve Ugor kavimleriyle birlikte Sibir Tatarları'nın oluşumunda önemli bir unsur teşkil etmişti. Günümüzde Sibir Tatarları, Rusya

Federasyonu içindeki Novosibirsk, Omsk, Tomsk ve Tümen illerinde yaşamaktadır. Bunlar 2002 nüfus sayımı öncesinde Tatarlar içerisinde sayılırken 2002 ve 2010 sayımlarında ayrı bir etnik grup (Sibir Tatarları) olarak kabul edilmiştir. 2010 sayımının sonuçlarına göre Sibir Tatarları'nın Rusya Federasyonu'ndaki nüfusu 6779'dur (2002'de 9611). Kiril alfabesini kullanan Sibir Tatarları'nın dili Tatarca'nın doğu lehçesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

S. M. Solovyöv, *Soçineniya*, Moskova 1989, III/6, s. 677-678; Akdes Nimet Kurat – Ahmet Temir, "Sibir (Sibirya) Hanlığı", *TDEK*?, I, 437-450; F. T. Valeev, *Sibirskie Tatari*, Kazan 1993, s. 11-17; Hadi Atlasi, *Sibir Tarihi, Süyünbike, Kazan Hanlığı*, Kazan 1993, s. 109-136; G. Fayzrahmanov, *İstoriya Sibirskih Tatar s Drevneyşih Vremön do Naçala XX Veka*, Kazan 2002, s. 196-199; D. İshakov, *Türko-Tatarskie Gosudarstva XV-XVI vv*, Kazan 2004, s. 21, 25, 46; a.m.lf., *Vvedenie v İstoriyu Sibirskogo Hanstva*, Kazan 2006, s. 51-68, 90; A. V. Matveev – S. F. Tataurov, *Sibirskoe Hanstvo: Voенno-Politiçeskie Aspektı İstorii*, Kazan 2012, s. 32-54; N. A. Tomilov, "Tatari Sibirskie", *Narodı Rossii Entsiklopediya*, Moskova 1994, s. 329-331; İ. L. İzmaylov, "Sibirskoe Hanstvo", *Tatarskaya Entsiklopediya*, Kazan 2010, s. 315.

İLYAS KEMALOĞLU

SİDİYÂ el-KEBÎR

(bk. EBVEYRİ).

SİMLÂLÎ

(السملالي)

Abbâs b. Muhammed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Kâdî es-Simlâlî et-Te'âricî el-Merrâküşî (1877-1959)

Faşlı âlim, tarihçi ve biyografi yazarı.

Atalarının Sûs'tan gelip yerleştikleri Merakeş'te doğdu. Sûs bölgesindeki Berberî Simlâlî kabilesinden olup ailesi babasının dedesine nisbetle Benî İbrâhîm, kendisi de kısaca Abbas b. İbrâhîm ve İbn İbrâhîm diye tanınmıştır. Teâricî nisbesi babasının Teâric adlı bir tür defe deri takma işiyle de meşgul olmasıyla ilişkilidir. Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra kendi memleketinde ve seyahat ettiği doğu İslâm dünyasında dinî ve aklî ilimleri okuyarak geleneksel medrese eğitimini tamamladı. Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, fıkıh usulü, tarih ve icâzet aldığı hocaları arasında Şeyhülcemâa Muhammed b. İbrâhîm es-Sibâî, Kâdî Arabî b. Allâl el-Berbûşî er-

Rahmânî, Mâülayneyn, İbnü'l-Hayyât ez-Zükkârî, Ahmed b. Cîlâî, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, Abdülkebir el-Kettânî, Ahmed Şerîf es-Senûsî gibi Mağrib âlim ve mutasavvıfları yanında Mısır ulemâsından Muhammed Hüseyin ve Yûsuf ed-Dicvî gibi isimler anılır. 1901 yılından itibaren Riyâzü'l-arûs Mescidinde ders vermeye başladı, ertesi yıl Merakeş ulemâsı arasında üçüncü dereceyi elde etti. Bu sırada Merakeş tarihi, âlimleri ve mutasavvıflarının biyografilerine ilgi duymaya başladı. Hemen her yıl Avrupa ve Kuzey Afrika ülkelerine seyahat ederek değerli yazma ve basma eserleri toplayıp bir kütüphane oluşturdu. Merakeş Valisi Mevlây Abdülhafîz el-Alevî, Fas sultanı olan kardeşi Mevlây Abdülazîz'e karşı 1907'de isyana kalkışıp sultanlığını ilân edince Simlâlî'nin de ilmi ve idarî alanda yıldızı parladı; önce birinci vezirin divanına kâtip olarak tayin edildi, ertesi yıl Merakeş ulemâsı arasında birinci dereceye yükseldi. Sultan Abdülhafîz bir yıl sonra Abdülazîz'e karşı mücadeleyi kazanıp başşehir Fas'ta tahta çıkınca Simlâlî'yi kendisine kadı tayin etti ve hep yanında tuttu. Fas'ta kaldığı süre içinde sultanın hizmetinde bulunarak onun ilmî ve edebî toplantılarını düzenledi, bu sayede geniş bilgi birikimine ve tecrübeye sahip oldu. 1912'de Fas'ın Fransızlar tarafından himaye altına alınması ve daha sonra Abdülhafîz'in sultanlıktan çekilip Fransa'ya gitmek zorunda kalması üzerine Simlâlî de Merakeş'e dönerek fetva ve tevsik (noterlik) faaliyeti yanında Mevâsîn Camii'nde ders vermeye başladı. 1915'te Rabat'ta Şer'î İstîna'f Meclisi'ne kadı olarak tayin edildi. Bu arada Kâsımîyye Zâviyesi'nde seçkin talebelere İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'sini okuttu. 1918'de Merakeş ve Dârülbeyzâ arasındaki Setât şehri kadılığı ve İstîna'f mahkemesi reisliğine, ardından Cedîde şehri kadılığına getirildi. 1927'de hacca gitti. 1929'da Merakeş'te Menşeyiyye Mahkemesi'ne kadı tayin edildi. Bu görevleri sırasında adaletle meşhur oldu. Emekliye ayrıldıktan birkaç ay sonra 29 Nisan 1959'da Merakeş'te vefat etti, *Delâ'ilü'l-hayrât* müellifi sūfî Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî'nin türbesi yanına defnedildi.

Eserleri. 1. *el-İ'lâm bi-men ħalle Merrâküş ve Ağmât mine'l-a'lâm*. Murâbitlar döneminden (1056-1147) XX. yüzyılın ilk yarısına kadar Merakeş ve Ağmât'ta doğup yetişmiş veya dışarıdan gelmiş âlim, edip, şair, mutasavvıf, devlet adamları gibi meşhur kişilerin biyografisine dair ansiklopedik bir eserdir. Müellif 1909 yı-

linda *İzhârü'l-kemâl* adlı eserini, takriz yazmaları için takdim ettiği âlimlerden Muhammed Abdülhay el-Kettânî'nin bu eseri geliştirip hacimli bir Merakeş tarihi yazmasını tavsiye etmesi üzerine o tarihten vefatına kadar geçen süre içinde birçok kaynaktan faydalanarak *el-İ'lâm*'i kaleme almıştır. Eser dört fasıldan meydana gelen bir mukaddimenin ardından alfabetik olarak biyografilere ayrılmıştır. Mukaddimede ilk fasılda Merakeş, ikincisinde Ağmât şehrinin tarihi, mescidleri, bahçeleri, su kuyuları, önemli yapıları hakkında bilgi verilmiş, üçüncü fasılda başta *Keşfü'z-zunûn* olmak üzere çeşitli eserlerden faydalanılarak şehir ve bölge tarihine dair kitaplar alfabetik sırayla zikredilmiş, son fasılda da tarih ilmi ve terimleriyle diğer bazı konular üzerinde durulmuştur. Mukaddimeden sonra biyografilere geçilmiştir. *el-İ'lâm* başta Merakeş olmak üzere Mağrib'in dinî, ilmi, sosyal ve siyasal tarihine dair yeni yazılan önemli eserlerden biridir. Uzun bir zaman içinde hazırlanan ve 1650 biyografiyi içeren bu çalışmada özellikle yazma eserlerden çıkarılan bilgiler açısından da büyük değer taşır. Eserin Ahmed ve Muhammed adlarıyla başlayan biyografileri içeren ilk beş cildi daha müellif hayattayken basılmış (Fas 1355-1358/1936-1939), bundan haberdar olan Leiden Üniversitesi kendisini davet ederek ağırlamış ve eserini tamamlaması için destekleyip cesaretlendirmiştir. *el-İ'lâm* müellifin vefatının ardından önce Rabat Umumi Kütüphanesi, ardından Kraliyet Kütüphanesi'nde muhafaza edilmiş, müellifin büyükelçi ve bakan olan oğlu Yûsuf'un Kraliyet Matbaası'nda basılması yönündeki talebi Kral II. Hasan tarafından uygun görülerek eserin tahkikiyle görevlendirilen Abdülvehhâb b. Mansûr tarafından tam olarak neşredilmiştir (I-X, Rabat 1394-1403/1974-1983; 1413/1993, 2. baskı). Kitabın XI. cildini oluşturan indeksini de daha sonra Hasan Cellâb hazırlamıştır (Rabat 1423/2002).

2. *İzhârü'l-kemâl fi tetmîmi menâkıbi seb'ati ricâl el-müşâr ileyhâ fi Tanzîmi düreri'l-cemâl*. Simlâlî'nin Merakeş'te yaşayan meşhur yedi velînin (Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ca'fer es-Sebtî, Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî, Abdurrahman b. Abdullâh es-Süheylî, Abdullâh el-Gazvânî, Abdülazîz et-Tabbâ', Kâdî İyâz, Yûsuf b. Ali es-Sanhâcî) menâkıbına dair hazırladığı *Tanzîmü düreri'l-cemâl fi menâkıbi evliyâ'i Merrâküş seb'ati ricâl* adlı 700 beyitlik "Râ'iyye" kasidesinin şerhi olup önce ilk yarısı taşbaskı olarak neşredilmiş